

DE BARON EN DE STROPER

W. van Schaik

Bij het schrijven van het boek Schaik W, *Orkanen Over Voordaan*, Brigida (2006) is materiaal gevonden, dat niet met het onderwerp van het boek (park Voordaan) te maken heeft, maar dat toch interessant genoeg is, om te publiceren, zoals onderstaande brief (redactie).

huis den Babel

Niewetering den 28 januarij 1850

HoogwelEd Geb. Heer

Daar ik den onder geteekende, tot mijn Innig leedwezen van vrou Maarschalkerwaard ; vernomen hebbende ; dat zijn Ed: mijn voor een strooper uit maakt, daar bij moet ik ued: bekenne , dat ik daar zoo veel van weet als een kind dat eerst, gebooren word ; indien ik stroop dan ken ik het ook zeggen dat zijn Ed: het ook doet, In dien het daar meede goed is te maken; Daarbij ik een gebrekkelijk mens ben dien 3 Ribben Ruggenstreng en mijn hoofd den Herzenen van malkanderen heb gevallen, in den stad Amsterdam als kind zijnde, en voor mijn gezondheid naar buiten ben gegaan, en daar bij ik van een fazoendelijke famielje ben ; Zoo zijn Edelen ook is, en naar mijn kund informeeren, Zou ik voor een strooper of een slegte heer voor mijner famielje dan langer willen genoemt worden, ik ben blijde mijn heer dat dien arme vrou Maarschalk, mijn dat gezegd heefd, zoo als ik belastert word ; Zoo onschuldig, hoop ik voor den Almagtiege regterstoel voor den goede God, te verschijne zoo weet ik al zeeker dat ik als zondig mens niet verlooren zal zijn, Zoo Herhaal ik nogmaals dat Jaap Overheem; en ik zoo als ik Ued deze brief opzende, tot een Eewiege gedagtenis nooyt geen haase gestroopt heeft, zoo lang ik op zijn Ed grondgebied geweest ben, Zoo hoop ik den 30 Dezer maand januarij 1850 het dagligt nooyt meer te aanschouwen mag Zoo kunde zien mijn heer hoe een ongelukkig mens ken belastert worden, zoo verzoek ik Ued mijn heer om dien Booswigt eens goed te onder zoeken, want ik gevoel mijn verpligt om zoo een zaak in hande te geven Ik zoude met zelve eens bij zijn Ed: gekomen zijn maar daar ik zoo slegt tegen het loopen door zwakheid, in mijne beenen

Zoo Noem ik mijn Ued Dienaar

J: A: Van Westreenen

Dit is de brief van een man met een behoorlijk gevoel van eigenwaarde die zich diep beledigd voelt en daardoor gefrustreerd is geraakt. Intrigerend is wat hij zou bedoelen met de opmerking dat hij twee dagen later „het dagligt nooyt meer te aanschouwen mag.” Is het een metafoor voor de ondraaglijkheid van de beschuldiging, zodat hij als man van een 'fazoendelijke famielje' hiermee niet verder kan leven, of oefent hij hiermee druk uit op de baron, een soort chantage, opdat die hem op zeer korte termijn zou laten weten, dat deze beschuldiging ongegrond is? Welke baron Calkoen was de Hoogweledel Geboren Heer? Het was niet vader Abraham II Calkoen die ruim twee maanden daarvoor op 6 november 1849 op vijf en zeventig jarige leeftijd op Voordaan overleden was. In dit landhuis had hij zijn gehele leven doorgebracht en hier had hij onder andere mogen beleven dat hij door Koning Willem I in 1816 in de adelstand was verheven wegens zijn trouw aan het vorstenhuis, niet alleen in goede maar vooral ook in de slechte tijden van de Franse overheersing. De brief was gericht aan zijn zoon Abraham III baron Calkoen. Dit blijkt heel duidelijk uit het adres Hamburgerstraat Utrecht. Het overlijden van Calkoen, de pachtheer, moet op de bewoners van De Babel, dat vanuit het

landhuis gezien aan de andere kant van het parkbos ligt, zeker bekend geweest zijn en veel indruk hebben gemaakt. Huize Voordaan ligt aan de Oude Wetering of Bisschopswetering (nu Groenekanseweg). De Babel ligt aan de Nieuwe

*Portret van Abraham
baron van Calkoen in
de kracht van zijn leven.
Familiearchief Calkoen.
Nationaal Archief, den
Haag.*

Weteringseweg, de dijk aan de andere kant van deze polder. Voordaan was door het overlijden van vader het eigendom geworden van de erven, de kinderen. Abraham was aangewezen als executeur-testamentair.

In de kleine gemeenschap van Groenekan was

stelsel van lange, rechte lanen zoals dat in de Barokstijl gebruikelijk was. De steeg was daarbij getransformeerd tot een rechte laan, die Westlaan of Ypelaan werd genoemd. Kennelijk waren daar veel iepen aangeplant. De iep staat bekend als een mooie laanboom. De nog bestaande laan (het huidige fietspad langs het hockeyveld naar de Nieuwe Wetering) werd Oostlaan genoemd.

In verband met deze korte afstand in vergelijking tot de tocht naar de Hamburgerstraat, hartje Utrecht, valt de zinsnede van de schrijver „ik zoude met zelve eens bij zijn Ed: gekomen zijn maar daar ik zoo slecht tegen het loopen door zwakheid, en mijn beenen ” dan ook goed te begrijpen.

Het is ook wel begrijpelijk dat deze brief een aantal weken na het overlijden van Calkoen geschreven werd. De erfopvolging moet onder de pachters en het personeel namelijk veel onrust hebben veroorzaakt. De economische en juridische positie van deze groepen ten opzichte van eigenaren was in het midden van de negentiende eeuw aanzienlijk zwakker dan vandaag de dag.

De overledene had altijd oog gehad voor de belangen van zijn personeel en pachters. Hoe zou dat nu gaan bij de erven? Zouden die het landgoed als eigendom behouden of zouden ze

het gaan verkopen?

Wat zou dan het beleid van een mogelijk nieuwe eigenaar worden? Voor de schrijver, Van Westreenen, is het dan ook van groot belang voor zijn positie dat de nieuwe machthebber Calkoen, de derde generatie in Groenekan, niet blijft denken dat hij een stroper is!

Hij geeft bij voorbaat het signaal af dat hij het in elk geval niet is.

De relatie van de Calkoens met De Babel was al zo'n zeventig jaar oud. De Babel uit die periode bestaat nog steeds: Nieuwe Weteringseweg 26. Het huidige huis met zijn witgepleisterde muren en grote ramen doet niet direct denken aan een oude boerderij. Maar als je je voorstelt dat onder het pleister oude bakstenen zitten en dat de grote ramen oorspronkelijk een roedeverdeling met kleine ruiten hadden en je herkent in de gevel nog twee opkamers met de kelders daaronder, dan besef je dat dit pand een lange bouwhistorie moet hebben.

Dit wordt bevestigd door de huidige eigenaar die vertelt dat onlangs bij een verbouwing een balk werd verwijderd, waarin in Romeinse cijfers het jaartal 1643 gekerfd was. Die balk was wellicht aangebracht bij weer eens een verbouwing in de lange geschiedenis van dit huis, want in 1506 wordt de Babel al genoemd. Kort na de totstandkoming van deze polder

werd op deze plek dus al gewoond, nu meer dan vijfhonderd jaar. De polders rond Maartensdijk zijn door het Kapittel van Sint Maarten, het Domkapittel, in de laatste helft van de Middeleeuwen ontgonnen. Een kapittel was in de kerkelijke organisatie een specifiek orgaan met sterk wereldlijke trekken. Zo ontwaterden de kapittels ook hier het hoogveen, dat van oudsher als een meters dikke natte deken over het landschap lag. Door die ontwatering werd het gebied bewoonbaar. Akkerbouw en veeteelt werden daardoor mogelijk. Na de ontginning werd het land uitgegeven aan veelal religieuze organisaties zoals kloosters (Oostbroek). Het geheel bleef daardoor voor een belangrijk deel in de macht van de Kerk. Dit zien we ook bij het gebied

*Abraham baron Calkoen (1797-1873) en Margaretha
Snouckaert van Schouburg (1802-1870).*

van De Babel. Dit terrein zal van oudsher toebehoord hebben aan het Convent van Sint Servaes uit Utrecht dat het, zoals toen gebruikelijk was, in erfpacht uitgaf. De eerste Calkoen breidt na 1774 zijn landgoed aanzienlijk uit door een aantal aankopen. Hiertoe behoort ook De Babel. Dit blijkt

uit een kwitantie 'Amsterdam d.d. 1 Sept. 1778' afgegeven door mr. Ooster voor de ontvangst van de kooppenningen. De betaling van f 4.000 gebeurt door de overdracht van vier obligaties Holland van elk groot f 1.000. Een praktische vorm van betaling in een tijdvak waarin bankbiljetten nog nauwelijks bestonden en het girale geld – betaling via bankrekeningen – nog in de kinderschoenen stond. Betaling in obligaties was gemakkelijker

dan de betaling met behulp van koffers vol munten in een grote variatie. Er was nog geen nationaal betaalmiddel.

Calkoen verkrijgt daarmee in erfpacht „zekere kaveling Lands, groot omtrent dertig morgen gelegen onder den geregte van Oostveen, van ouds Genaamd den Babel, zijnde Erfpachtgoed van't Convent van Sint Servaes tot Utrecht.” Hierover moet hij een jaarlijkse canon van f 105,- betalen. Deze canon wordt afgekocht in 1790 voor een bedrag van f 4.200,- waardoor Calkoen dan de volledige eigenaar wordt. Het land was dertig morgen groot. We nemen aan dat het hier om Gooise morgens gaat; omgerekend was het dan een terrein van ca 28 hectaren.

De pachter van De Babel was toen Willem Maarschalkerweerd. Je vindt tijdenlang in de kasboeken van de Calkoens bij de ontvangsten de jaarlijkse pachtbetaling van deze pachter. In 1792 is dat f 105,-. Dat is hetzelfde bedrag, dat zoals we hierboven zagen, Calkoen zelf tot 1790 aan erfpacht betaald had. Maar Maarschalkerweerd verrichtte ook diverse werkzaamheden voor Calkoen, zoals het maaien van het gras om het huis, de verkoop van palen en heel veel vervoer per schuit en daarmee zien we een steeds terugkerende uitgavenpost aan vaarloon. Vooral voor de vele transporten van

schuiten met koemest, maar ook van talrijke zandtransporten.

Er moet toen een hechte band tussen Calkoen en de Maarschalkerweerds geweest zijn want in 1850 woonde er nog steeds een Maarschalkerweerd op De Babel. In de brief wordt die nu Maarschalkerwaard genoemd. In dat jaar woonde daar ook een zekere Jan Arend van Westreenen, de schrijver van de brief. Als je deze naam leest, is de eerste reactie dat deze man afkomstig zal zijn uit het Utrechts-Gelders rivierengebied. Deze familienaam kom je namelijk herhaaldelijk tegen in de zeventiende eeuw in koopakten van grond, bij de verdeling van erfenissen van grondeigendommen in dat gebied, waaruit blijkt dat zij deel uitmaken van een netwerk van invloedrijke families.

Heel lang had de familie Van Westreenen grondeigendom in het Maartensdijkse, wat blijkt uit de verpondingskaarten die in opdracht van het waterschap werden gemaakt. Op deze kaarten, die periodiek werden bijgewerkt, is systematisch aangegeven, perceel voor perceel, wie de eigenaar was. Deze kaarten waren nodig om de juiste aanslagen van de polderbelasting te kunnen maken. Een dergelijke registratie via een kaart blijkt onder andere uit de „Kaart van de Landen gelegen onder Oostveen bestaande uit de gehuchten van Herverscop, Maartensdijk,

Agterwetering, Nieuwe en Bisschopswetering, BlauwCapel, Twaalf en Zeshoven" van 1643. Het is altijd boeiend dit oude kaartmateriaal van een aantal polders te zien. De aanpak is zeer uiteenlopend. Je ziet in de kaarten het persoonlijk handschrift van de tekenaar die veelal ook met zijn naam genoemd wordt. Eerst in het begin van de negentiende eeuw wordt de methodiek van het kaarten maken landelijk geregeld. Dan wordt de Topografische Dienst opgericht die op een heel doordachte en voorgeschreven wijze van alle delen van het land systematisch kaarten maakt. De vooruitgang in de kwaliteit van het kaartenmateriaal is heel goed te zien in het geval van De Babel. In de oude kaart wordt merkwaardigerwijs de al lang bestaande boerderij niet ingetekend. In de topografische kaart daarentegen is De Babel wel nauwkeurig ingetekend.² Twee van die oude

en voortdurend aangepaste kaarten hingen tot aan de ontruiming van het gemeentehuis van Maartensdijk - als gevolg van de herindeling - in de oude en nieuwe raadzaal. Deze zijn inmiddels al ruim zes jaren in containers bij een verhuisbedrijf in Maarssen opgeslagen.

Deze aangrijpende tekening is gemaakt van de stervende Abraham baron Calkoen in het voormalige landhuis Voordaan op 4 november 1849. Calkoen overleed twee dagen later. Tekening familiearchief Calkoen.

Het omvangrijke en kwalitatief belangrijke kunstbezit van de voormalige gemeente Maartensdijk trof eenzelfde lot. De collectie ging vanuit het daglicht naar het donker. In de herfst van 2005 zijn een aantal werken uit de containers gehaald voor de tijdelijke expositie in het gemeentehuis 'Kunst Maartensdijk in Daglicht'. Op deze kaart van 1643 treffen we, verspreid liggend en aan weerszijden van

de tegenwoordige Dorpsweg van Maartensdijk, een aantal kavels aan die eigendom van Van Westreenen zijn. Wij hopen dat deze unieke kaarten uit het voormalige raadhuis

weer opgehangen kunnen worden als het gemeentehuis een nieuwe bestemming krijgt als huis van het cultuurbezit, de geschiedenis enz. van de (nieuwe) gemeente De Bilt.

Op de Afsluirdijk staat op de plek waar de dijk gedicht werd een monument met de tekst „Een volk dat leeft bouwt aan zijn toekomst”. Wij hopen dat eens dit gemeentehuis een cultureel centrum wordt en dat dan hier een maquette aangebracht wordt met de tekst: „Een gemeente die leeft, bouwt aan haar cultuur en haar geschiedenis”.

Zeker een deel van de Van Westreenens behoorden, zoals reeds gezegd, in die tijd tot de aanzienlijke families. Dit blijkt wel uit het ontstaan van het museum Meermanno Westreenianum aan de Prinsessegracht in Den Haag. Dit museum is gewijd aan de geschiedenis van het schrift, de drukkunst en boekkunst in de westerse wereld. Blijkens de inhoud kwam de schrijver van deze brief, Jan Arend van Westreenen, echter uit Amsterdam. De brief toont allerlei kenmerken van het taalgebruik van de rasechte Amsterdammer. Ook de wijze waarop een probleem aan de orde wordt gesteld is dat van een Amsterdammer. Het is recht voor zijn raap zonder aanzien van de persoon. Voor de schrijver doet het er niet toe dat de aangesprokene een grootgrondbezitter

van adel is en een belangrijke maatschappelijke positie heeft. Een brief over hetzelfde onderwerp geschreven door iemand stammend uit een familie die hier al lang woonde, zou er heel anders hebben uitgezien.

In de toen heersende feodale sfeer van deze streek zou deze 'autochtoon' een brief met een geheel andere tekst en in een andere toon hebben geschreven. In het gemeentearchief van Amsterdam vinden we in het bevolkingsregister van 1812 de geboorteakte van Jan Arend. Hij is op 29 juni 1812 geboren in de Gouwenaarssteeg op nummer twee. Tegenover deze steeg ligt op de hoek van de Stroommarkt en het Singel de bekende Ronde Lutherse Koepelkerk met zijn koperen dak. De kerk wordt nu gebruikt voor muziekkuitvoeringen, congressen etc. Jan Arend is geboren in de schaduw van deze imposante kerk.

De Gouwenaarssteeg is het korte verbindingsstraatje tussen de Stroommarkt en de Nicuwendijk. De ouders van Jan waren hier waarschijnlijk gaan wonen omdat de werkplek van vader heel dicht bij het oude havengebied was. Vader Arend Herman van Westreenen was douanier. Een douanier had roen een veel zwaardere functie dan een huidige douanebeambte. In 1810 was ons land ingelijfd

bij Frankrijk. We waren teruggebracht tot een aantal departementen van dit land. Een douanier in Amsterdam was in die jaren dus een Franse ambtenaar en zijn taken waren daardoor veel uitgebreider dan die van de latere Nederlandse douanebeambte.

De douanier had niet alleen toezicht op de goederen die ingevoerd werden maar ook op personen die over de grens kwamen. Deze controle op personen is nu een taak van de marechaussee, een eigen dienst. De douanier had bovendien een rol in het toezicht op het tabaksmonopolie.

Vader Van Westreenen had dus een behoorlijke ambtelijke functie met een dienovereenkomstig salaris. Je zou hem kunnen rekenen tot wat vroeger de gegoede middenstand werd genoemd. Dat hij tot deze categorie behoort, blijkt uit het feit dat de getuige bij de aangifte van de geboorte van zijn zoon, Hendrik Kemper, ook een middenstander is, een kleermakersbaas.

In de geboortekte komen we iets over de sociale achtergrond van Jan Arend te weten. Het intrigeerde mij dat hij in het bevolkingsregister van Maartensdijk van 1850 ingeschreven stond

als zonder beroep. Hij was toen acht en dertig jaar oud. Door zijn afkomst uit de gegoede burgerij moet het hem financieel mogelijk geweest zijn hier te leven als pensioengast.

Ook veel later bleef het nog de gewoonte een gehandicapte met ouders met enige financiële achtergrond, onder te brengen als pensioengast op het platteland. Het was hier goedkoop en bovendien werd het platteland geacht goed voor de gezondheid te zijn.

Het was niet zo verwonderlijk dat de geboren Amsterdammer Jan Arend in Maartensdijk terecht kwam. Er waren heel

wat Amsterdammers die hier grote bezittingen hadden. Mogelijk heeft de Amsterdamse connectie er voor gezorgd dat hij hier onderdak kreeg. Misschien aanbevolen door relaties van Calkoen of rechtstreeks door de Calkoens? Jan Arend van Westreenen was dubbel gehandicapt. Door de valpartij had hij chronisch last van rug en ribben maar ook waren „den Herzenen van malkander gevallen”. Had een niet goed behandelde hersenschudding wellicht daarna kwalijke gevolgen gegeven? Of was er medisch gezien iets anders aan de hand?

De Babel in 2005 na de ingrijpende laatste verbouwing (foto W. van Schaik).

Inzage in het bevolkingsregister van Maartensdijk levert een geheel nieuw gezichtspunt op.

De schrijver noemt in zijn brief twee andere namen 'Vrou Maarschalkerwaard' en die booswicht 'Jaap Overheem'. Uit het bevolkingsregister van Maartensdijk van 1850 blijkt dat ook de booswicht van Overeem in 't huis 'den Babel' woont! Deze drie personen vormden voorwaar geen heilige Drie-eenheid. In het huis De Babel was duidelijk veel verwarring, evenals in de stad Babel uit de Bijbel bij de bouw van de toren. Nomen est omen.

Het register vermeldt dat daar wonen: Marie Maarschalkerwaard, geboren 1803 in Maartensdijk, rooms katholiek, zonder beroep. Jan Arend van Westreenen, geboren 1812 in Amsterdam, Nederlands hervormd, zonder beroep en Jan van Overeem, geboren in 1820 in Maartensdijk, rooms katholiek, arbeider. Verder vermeldt het register dat in mei 1850 Marie Maarschalkerwaard en Jan Arend van Westreenen verhuizen naar Blauwcapel nummer 164 en in november 1850 vertrekt Jan van Overeem naar Jutfaas. Het verhaal in Genesis over de bouw van de toren van Babel wordt ook in Groenekan verder van toepassing. Het drietal wordt ook over de regio verstrooid zoals het volk in het verhaal in Genesis.

Leg deze situatie van die drie mensen - twee jongere mannen en een oudere vrouw - met hun spanningen voor aan verschillende auteurs en u krijgt geheel verschillende verhalen over deze leefgemeenschap van drie niet gehuwden van verschillende maatschappelijke posities en van verschillend geloof, wat in 1850 zeker een groot punt was. Het is zeer waarschijnlijk dat er spanningen in die woongemeenschap waren, want waarom zou anders de ene huisgenoot aan de eigenaar van Voordaan doorgeven dat de andere huisgenoot een stroper is?

In de negentiende eeuw was stropen een strafbaar feit maar er werd desondanks veel gestroopt. Dit kwam voort uit een combinatie van enerzijds het karig inkomen van de stroper, anderzijds de spanning van het jagen in strijd met de wet in nacht en ontij. Stropen heeft voor veel mensen iets Robin Hood-achtigs.

De drie bewoners verlaten het huis in 1850. Heeft baron Calkoen de huur opgezegd om aan het, in zijn ogen, addernest De Babel een einde te maken? We weten het niet.

De ongetrouwde Katholieke Marie en de ongetrouwde Nederlands Hervormde Jan Arend verhuizen naar een zelfde adres in Blauwcapel. Dit is ongetwijfeld voer voor de dorpsroddel geweest. Jan trekt verder weg.

Een schrijver kan dit gegeven op velerlei manieren interpreteren en dus hiervan geheel verschillende verhalen of toneelstukken maken. Het kan een verhaal worden van mensen die tot elkaar veroordeeld zijn om te leven in een giftige gemeenschap à la Huis Clos van Sartre. Een ander verhaal zou dat van een zeer complexe driehoeksverhouding kunnen zijn.

In de geschiedenis van de film is de 'De Roverssymfonie' een van de grote klassiekers. Zou de gemeente De Bilt ooit overgaan tot een echt actief kunstbeleid dan zou ze aan een componist de opdracht kunnen geven om een 'Stropperssymfonie' te maken, waarin de legale jacht en de illegale jacht in muziek worden verbeeld. De legale jacht zou kunnen klinken als een pastorale met jagers op paarden met een meute honden en de klank van jachthoorns. Maar hoe de illegale jacht, de stroperij, te verbeelden? Hoe klinken stropers die in nacht en ontij vindingrijk te werk gaan? Ritselend gras en krakende takken, een schot?

Er zou ook een opdracht gegeven kunnen worden tot het schrijven van een roman, opera of musical 'De baron en de stroper'. Zou de goede Sint Maarten hier ook nog een rol kunnen spelen om de partijen te verzoenen? Met een dergelijk beleid groeit een plaatselijk conflict, aan de orde gekomen in 1850 tussen

een baron en een stroper, uit tot een permanent kunstwerk.

Dit artikel werd in 2005 geschreven en wordt door omstandigheden nu pas geplaatst. Eind 2005 was er een wezenlijke discussie in de gemeenteraad van De Bilt over de herbestemming van het gemeentehuis van Maartensdijk, dat door de gemeentelijke herindeling zijn bestemming heeft verloren met ingang van 1 januari 2001. Ik heb uit naam van vijf culturele en historische organisaties voorgesteld, dat het gehele gemeentehuis van Maartensdijk (zowel het oude als het nieuwe gedeelte) heringericht zou worden voor museale activiteiten (exposities en dergelijke), met name op het gebied van de geschiedenis van de gemeente, de expositie van de eigen collecties van beeldende kunst van de voormalige gemeenten De Bilt en Maartensdijk, het ontplooiën van allerlei culturele activiteiten enz. In dat kader dient u de passages te lezen over de stropperssymfonie. Vanuit dit nieuwe culturele centrum zou dan volgens mij een nieuw elan uitgaan op cultureel en cultuurhistorisch gebied.

Noten

- 1 Schaik W van. Orkanen Over Voordaan (2006) p 78
- 2 Schaik W van. Orkanen Over Voordaan (2006) p 2